

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

<p>Szerkesztőség, hova a lap szellemi részét illető minden küldemény küldendő: Nagy-Péterfia-utca 977.</p>	<p>Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven. ELŐFIZETÉSI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). HIRDETÉSEK DÍJA: <i>Benn a lapban</i> egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; <i>a borítékon</i> egész oldal 6 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 3 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt 50 kr, $\frac{1}{6}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél ár- engedmény adatik. Bélyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.</p>	<p>A kiadóhivatal kezelője RÓZSA SÁNDOR főisko- lai háznagy, kinek nevére inté- zendő a lap minden anyagi dol- gára s a külső hirdetésekre vonatkozó küldemény.</p>
---	--	--

Dr. Schlauch bibornok, váradai püspök memoranduma.

Míg mi a képviselőház közoktatásügyi bizottságának tárgyalásairól hozott fogyatékos tudósításokból alkotunk magunknak némi halvány képet a küszöbön levő nagy jelentőségű reformokról, addig a politikai lapok rendkívüli meglepetésben részesítenek bennünket azon „Fölterjesztés” közlésével, melyet a nagyváradai tudós püspök írt s terjesztett be a fejedelemhez „Az egységes polgári házasságról” szóló, még beterjesztésre váró miniszteri törvényjavaslat s annak indokolása ellen.

A nagy nevű főpap enuncziációit mindig köteles tisztelettel és elismeréssel szoktuk ugyan tudomásul venni; de a jelen esetben sajnálattal vagyunk kénytelenek kinyilatkoztatni, hogy elismerésünk, az ultramontan lapok hozsánái daczára sem lehet teljes és osztatlan. A hang, mely azon átvonul, nem csak államellenes, hanem oly protestáns egyházellenes is, mely kikitörő ingerlékenysége s igazságtalansága miatt zavarólag hat ítéletmondásunkra.

Távol áll tőlünk annak még föltevése is, hogy ezen, a koronához terjesztett emlékirat közlését a bibornok a felség engedélye nélkül, avagy éppen akarata ellenére merte volna nyilvánosságra hozni. Elfogadjuk azon megelőző híreszteléseket is, hogy erre az engedély a legmagasabb helyről meg is adatott. De annak ellenkezőjét már nem könnyen hinnők el, hogy ezen memorandum nyilvánosságra hozatalának *időpontja* alig felelhet meg a felség intencziójának s hogy a jelen esetben a bibornok úr részéről elkövetett olyan politikai rideg ténykedésről van szó, melyre a magyar parlamentarismus történetében megelőző példát hiába keresnénk.

Az ultramontan lapok e munkálat olvasása után elragadtatásukban azt jósolgatják, hogy a liberálistus a harcot folytatni ezek után képtelen leend. Alapos kételyeink vannak ebben a tekintetben is, sőt azt hisszük, hogy a kormány az első alkalmas pillanatot megfogja ragadni arra nézve, hogy a harci eszközökben nem igen válogatós ellenfelek lefegyverzése végett a már előre megtámadott törvényjavaslatot a képviselőház asztalára letegye.

Ez azonban reánk nézve csak mellékkérdés. Főczélunk a memorandum tartalmának rövid ismertetése, hogy megismerjük az ellentábornak, ha úgy tetszik: a támadó kath. egyház főpapjainak álláspontját, nézeteit, a liberális kormány törvényjavaslatával szemben.

Mélyen járó változásokat akar a t.-javaslat előidézni Magyarországon — így kezdi a tudós főpap. Egészen új alapokon, a százados jogfejlődésre nem támaszkodva akar ez az ideális jogállam elvei nyomán házassági jogot teremteni. Ezen kísérlet a házasságnak jogi szilárdságát és ezzel annak erkölcsi alapját is meg fogja ingatni. Sérti nem csak a katolikusok vallásos érzelmeit, hanem más többségben levő keresztény polgárok lelkiismeretét is, kivéven a valásuk iránt közönyös katolikusokét és a házasságot polgári instituczióknak tartó protestánsokét. (!) A kontemplált polgári házasság arra kényszerít 12 millió keresztyént, hogy megtagadván saját vallásuk dogmáit, meghajljon képzelt alkotmányos dogmák előtt. Az indokolás első része azzal foglalkozik, hogy a jelenlegi zavarok oka abban rejlik, hogy az államhatalom elmulasztotta eddig az egységes házassági jog megalkotását. A mai helyzet ziláltsága más okból származik. Magyarországnak már volt egységes házassági joga: a kánoni jog. A magyar állam kath. állam lévén, házassági

sági joga is kath. volt. Ennek megbontását a protestánsok részéről meg nem engedhette. A kath. államnak küzdenie kellett a terjeszkedő és bontó protestántizmus ellen. A protestántizmus egyaránt küzdött a kath. állam és annak házassági joga ellen. Az e körül folyt küzdelmeket fel lehet úgy tüntetni, mint a protestánsok üldözését és elnyomatását, valójában azonban az nem volt más, mint a kath. állam védekezése az egységes házassági jog megtartása mellett és megakadályozása azon zavaroknak, melyeknek ma tanúi vagyunk.

II. József házassági pátense 1791. évben a protestánsok házassági törvényévé válván, ez képezte az első mozzanatot, forduló pontot, az egységes magyar állami házassági jog megbontásának történetében. A felekezeti házassági jog, mely a protestánsoknak adatott, az 1790/1. törvényekben lett biztosítva. A protestánsok felekezeti házassági jogot kívántak, a katolikusok a felbonthatlanság dogmájához ragaszkodtak. Hogy ebből némely anomáliák származtak, azt nem tagadhatja senki. De 40 éven át a felekezetek között békeség uralkodott. A protestánsok később a vegyes házasságoknak és az azokból származott gyermekek nevelésének szabályozását kívánták, híveiknek csökkenését akarták megakadályozni és az általok annyira óhajtott javítást elérni. 1841. évben rendezte a kath. egyház a maga részéről a vegyes házasságokat. De a protestánsok részéről folyton támadásoknak voltak kitéve (így!), mely folytonos támadások a magyar törvényhozást arra a térére sodorták, a melyen mindinkább haladván, megalkotta az

1868. LIII. t.-cz. 12. §-át, melyből, mint a tapasztalás bizonyította, okvetlenül zavarnak kellett beállania.

Ismerteti azután a tudós szerző a tridentí zsinat házasságügyi intézkedéseit, a XIV. Benedek pápa uralkodása alatt tartott tárgyalások eredményét. Ezen pápának 1741. évi dekretuma volt azután az, melyet XVI. Gergely Magyarországra is bizonyos módosításokkal 1841. évben kiterjesztett. Szeméreti azután az indokolásnak azt, hogy nem tud különbséget tenni a titkos házasságok és a matrimonium clandestinum között.

Majd visszatér a hazai viszonyok ismertetéséhez. A jelen bonyodalmak orvoslásának szükségességét — úgy mond — az 1868. LIII. t.-cz. 12. §-a hozta felszínre, okozójuk pedig: ugyanazon törvény 8. §-nak helytelen magyarázata, a vegyes házasságok összedadásánál divatba jött törvénytelen eljárás és az unitáriusoknak minden józan felfogást megszegyenítő házasságbontó könnyüség.

1890-ig, tehát 24 éven át egyik kormány sem kísérlette meg a törvény életbe léptetését és így a vallási béke nem lett megzavarva (!). Csak a midőn az 1890. febr. 26. miniszteri rendelet a törvényt erőszakolni akarta (szegény Csáky!), jajdultak fel a katolikusok. A 8. §. az áttérnek az áttérés után való cselekvényeiről szól, tehát nem vonatkozik az áttérés előttiekre. Ha tehát valaki protestáns lett, vagy unitáriussá, előbbi házasságának érintetlenül kellett volna maradnia. (Persze, azt kérdezhetnők erre: ez az egyház által oly fenhargon hirdett szabadság?) De a magyar judikatura igen nagy részben protestáns bírák által kezeltetve (minő inszinuáció! hiszen a soproni esetben hozott dogmatizáló ítélet óta csaknem mindig panaszra van okunk!) a kath. kánoni jogot, mint nem létezőt tekintti. Ha a judikatura a protestáns felfogásra támaszkodik s a törvényen erőszakot tesznek, akkor természetes, hogy beállanak a

✠ TÁRCZA. ✠

A keresztyén egyház élete a reformációtól a 17. század közepéig.

Irta s a debreczeni ev. ref. theologiai önképzőtársulat által rendezett reformációi emlékünnepe alkalmából 1893. okt. 31-ikén felolvasta

dr. Erdős József.

Jelige: „Az Irás meg nem hamisíthatik.“
Ján. ev. 10. 35.

IV.

A protestántizmus külső ellenségei.

Míg ez a több irányban megindult elvi küzdelem erősen megrongálta a protestántizmus belső körfalait: az alatt a katholicizmus is a legelszántabb tusára fegyverkezett fel a reformáció ellen. Az e célból fogantatott sok rendbeli intézkedések közül messzeható horderejű a schmalkaldi háború előestéjén megnyílt tridentí zsinat (1545. decz. 13.—1563. decz. 4.), a mely a protestántizmus hittételeinek egyetemleges kárhoztatása után végérvényesen megállapította a katolikus egyház egységes tanrendszerét, kimondva, hogy a szentírás és a hagyományok teljesen egyenlő tekintélyűek, a Vulgatában foglalt összes könyvek kánonikák s hitelesek, a bűnről, megigazulásról, jó cselekedetekről, sakramentomokról, Mária fogantatásáról, valamint a szentek, képek, ereklyék tiszteltéről, papnőtlenégről s bűnbocsátási eljárásról szóló középkori tanok változatlan érvényűek; a zsinat határozatainak magyarázója pedig a pápa, a kit

a zsinat Isten helytartójául és az egész egyház döntő tekintélyű fejeül ismert el.

Ezen az alapon indult el a pápaság a protestántizmus kiirtására. Mindenik pápa a saját szellemében bocsátotta ki rendeleteit a reformáció ellen. IV. Pius († 1565. decz. 9.) azzal kezdte, hogy (1564. márcz. 24.) a megégetésre kárhoztatott eretnekkönyvek jegyzékét (index librorum prohibitorum), melyet először IV. Pál állított egybe (1559.), továbbá a zártételében annyira veszedelmes célzatu hitvallást (professio fidei 1564. nov. 13.) kiadta; majd V. Pius (1566. jan. 8.—1572. máj. 1.) rendeletére megjelent a római káté (1566.) és a szertartási könyv (breviarium romanum 1568.), meg a misekönyv (missale romanum 1570.). XIII. Gergely pedig (1572—1585.) Rómában, Madridban, Prágában s több más világvárosban a jézsuiták vezetése alá rendelt papnevelő intézeteket alapította; V. Sixtus (1585—1590.) pompás templomokat, remek palotákat építtetett, könyvnyomdát állított fel s kiadta a Vulgatát és hivatalosztogatás s kölcsönök révén rengeteg tőkét gyűjtött a vatikáni pénztárba. XV. Gergely (1621—1623.) megszabta a pápaválasztó testület mai szervezetét s megalapította a katolikus hit terjesztésére rendelt társulatot (Congregatio de fide catholica propaganda), melynek támaszául VIII. Orbán (1623—1644.) a nevére nevezett kollégiumot állította fel (1627). A pápai követségek pedig a fejedelmi udvaroknál tettek meg minden lehetőt a vatikán befolyásának növelésére, míg ezzel egyidejűleg Hollandiában s a dél-európai államokban, a vért s vagyont szomjazó inquisitorok üldözései, máglyái és pallosai tartották szüntelen rettegésben a hívő protestánsokat.

bonyodalmak, de a bonyodalmak nem a törvényben gyökereznek, hanem abban, hogy a törvénybe olyat magyaráznak bele, e mi ottan nincsen.

Ezen történelmi rövid előterjesztésből azután több „korollariumot“ von le a tudós szerző, elég legyen csak azt ismételnünk, hogy — Magyarországnak már volt egységes házassági joga: a kánonjog, de ezt a keletkezett felekezeti házassági jogok megbontották.

Ezek után a többi hitfelekezet házassági joga van ismertetve. (Mellesleg megjegyezzük, hogy a hitfelekezeti számarányokat a t.-javaslat indoklásával szemben a katolikusokra nézve kedvezőbb arányban vitatja. Vitakozzanak e felett a statisztikusok!) Majd így folytatja: Magyarország törvénykönyvében semmi nyoma sincs annak, hogy az állam és egyház, különösen a kath. egyház közt a házassági jog körül összeütközés történt volna. Ha volt összeütközés, azt a protestánsok követelményei (!) és azon törekvés idézték fel, melyekkel a kath. állam házassági jogát (így) keresztül törni akarták. A fennálló házassági jogok közti ellentétek nem szolgálhatnak indokul új házassági jog alkotására, ezen ellentétek voltaképen sok tekintetben csak az elméletben léteznek. A különféle házassági jogok nem szolgálhatnak indokul az állami kizárólagosságnak (monopoliumnak) megalapítására. Angolországban sokkal több vallásfelekezet van, mint Magyarországon és mégis ezen ország törvényhozása nem lépett azon radikális térére, mint a jelen t.-javaslat.

A t.-javaslatnak a korra, a házasságkötésnek módzataira, a szülők beleegyezésére stb. vonatkozólag tett rendelkezéseire tekintve, így kiált fel a tudós szerző: Most fognak csak beállni oly zavarok és oly visszásságok, melyek az eddigi gyakorlatban alig fordultak elő.

De mindezen nyomást, támadást, pusztítást jóval felülmutta a kath. egyháznak ama rettenetes fekete serege, mely nemcsak gátakat vetett a protestánsizmus tovább terjedésének, de azt az ellene irányuló összes erőket egyesítése folytán, a végmegsemmisítés veszélyével is fenyegette. Ez volt a *Jézusita rend*. Alapította a Pampelona ostrománál (1521.) megsebzett előkelő származású, rendíthetetlen akaratú, rajongó lelkesedésű spanyol nemes, Loyola Ignác (1491—1556.), a ki fáradságos tanulmányozás és hosszas vezeklés után, egynehány elvtársával együtt magát Máriának, a kath. egyháznak s a pápaságnak feltétlen szolgálatára szánta el. III. Pál 1540-ben erősítette meg a rendet, a mely művésziül kieszelt szervezetével s politikájának kikutathatatlan titokzatosságával mindjárt kezdetben, alig pár évtized alatt, nemcsak az európai kath. világ ámuló figyelmét költötte fel, de határtalan befolyását még Ázsia államai-ban is bizonyos mérvben érvényesítette. Céljához képest eleitől fogva arra törekedett s oda munkál ma is, hogy szolgálatába vonjon s felhasználjon minden erőt és eszközt, mely a római egyházat megingatta vagy megingathatná; hogy az erkölcsi szabadság látszólagos elismerése mellett a lelkeket leigázza s a protestánsizmust saját fegyvereivel összezúzza s mindezek után a reformációval kezdődő újkort, önnön saját hozzájárulásával visszaterelje a középkorba. E feladat elérése végett az eddigi zárdai elvektől eltérőleg, a jézusita rend a legelénkebb viszonyba s összeköttetésbe lépett a külvilággal s az állam és társadalom minden rétegével, kijelölve minden egyes tagja számára a legmegfelelőbb tért, a melyen működni s a helyet, a melyen meg-

Beismeri különben, hogy a vegyes házasságoknál ma is nagy zavarok fordulnak elő, de nem azért, — teszi hozzá — mivel a felekezeteknek külön-külön házassági jogaik vannak, hanem mivel a törvények, melyek az iránt intézkednek, vagy meg nem tartatnak, vagy a kath. házassági jogra nézve sérelmesen magyaráztatnak és alkalmaztatnak.

Az indokolásban felvetett azon kérdés vétetik ez után bírálattal alá: mily módon volna nálunk egységes házassági jog létesíthető? Maga a t. szerző is beismeri, hogy a kánonjog érvénye az ország összes polgáira ki nem terjeszthető. A javaslat által perhorreskált harmadik módust fogadja el, mely abból állana, hogy egységes házassági jog létesítése nélkül, úgy a házassági akadályok megállapításánál, mint a házasság megszüntetésénél döntő suly tulajdonítatnék az egyes egyházak tanainak és szabályainak. Ezen módus alkalmazása mellett azután lényegileg csak két házassági jog léteznék az országban: a kánonjogi házassági jog: a kath. polgárok számára és az állami jog: a nem katolikusok számára. Ezen módus, úgymond, elfogadhatónak jelentkezik, általa a zavarok megszüntetnének és az állami cél: az egységes házassági jog létesítése, a tényleges lehetőség határai közt, eléretnék.

Ezután a magyar püspöki karnak (így) a felséghez intézett memorandumában a kath. egyháznak a polgári házasság minden alakjával szemben elfoglalt álláspontjának méltatására tér át. Az egyház a polg. házasságnak mind a három formáját elítéli; de tévesnek mondja mégis azon állítást, mintha az egyházi felfogás szerint a *kötelező* polgári házasság formája, a másik kettőhöz viszonyítva, gyakorlatilag mint „legkisebb rossz“ jelentkeznék, sőt a kötelező polg. házasságnál még immi-nensebbnek állítja azon veszélyt, hogy uralma alatt a

állania kell. És a milyen körülménnyel kémleli ki az alkalmakat s viszonyokat, épen olyan gondot fordít eszközeinek, a rend tagjainak czélszerű megválasztására, a kiket aztán hosszas szoktatás, gyakorlat és tudományos képzés által annyira átalakít, hogy ezek az emberek, akaratuk önállóságát teljesen elnyomva, érzelmök és gondolkozásuk nemesebb irányát odahagyva, vak buzgóságtól, s egyoldalulag fegyelmezett képzelődéstől üzetve, összes szellemi és gyakorlati képességeiket s egész életüket kizárólag a rend céljainak, mint Isten akaratának megvalósítására s a római egyház feltétlen uraságának, mint Isten dicsőségének növelésére áldozzák. Működésök fő fő eszközei a gyóntató székek és az iskolák, emezekben a serdülő nemzedékeket, amazokban a felnőtteket hódítják meg eszméiknek s céljaiknak, mi-alatt az ismeretes jézusita furfanggal, elvi s értelmezési fentartásokkal, valószínűségi s lehetőségi indokolásokkal, szörszálhasogatásig menő farizeusi erkölcsanokkal, mely a keresztyén erkölcsiség minden követelményével szemközt megannyi kivételeket enged meg, — mondom, mindezen nemtelen eszközeikkel a közerkölcsiséget teljesen megmetelyezték s az igazság, jog, hit és erkölcs örök eszméit csupa csalfa képzetekké silányítják. Így felfegyverezve szállott sikra a jézusita rend a protestánsizmus ellen s még nem is egyedül. Támogatói, azaz a protestánsizmus kiirtására irányuló törekvésében segítő társai voltak a pápaság nagy hatalmán kívül azok a szerzetrendek, a melyeket szintén a protestánsizmusmal folytatott verseny hozott létre. Ilyenek voltak többek közt a Carraffa Péter (később IV. Pál pápa) és thienei Cajetan által, Róma hatalmának emelése végett (1524.) alapított

keresztény tanok és eszmék a házasságról, a népek öntudatában lassankint elhomályosodnak és kivesznek.

Ezután a javaslat néhány pontjának czáfolgatója következik, hogy ki legyen tüntetve a nagymérvű ellentét az egyházi jog és a javaslat között. Különben e helyen utalás történik a memorandumhoz csatolt „Mellékletre” is, mely — a t. szerző szerint — a javaslatnak épen a kath. hitelvek, a kath. egyház elleni támadásait és sérelmeit sorolja el. Lapunk olvasói igen természetesen fogják találni, hogy a memorandum íróját nem követhetjük e t. szerző idézgetéseivel szemben viseltetünk, nem foglalhatunk *támadó* állást oly javaslat ellen, melyet hiteles szövegében nem ismerünk. Ily körülmények között *védő* szereplésünknek sem volna kellő alapja. Csak annyit említünk tehát, hogy a t. szerző, dogmai álláspontjához hiven, a házasság felbonthatatlanságát vitatja, e mellett Benthamet és Comte Ágostont is idézi, s végre (a javaslat indokainak ellőttünk ismeretlen valemelyik tételével szemben) azon eredményre jut, hogy nem a felbonthatatlanság oka a sok vadházasságnak és törvénytelen gyermeknek, hanem a vallásosság és erkölcsiség meggyöngülése.

Mi t. olvasóm, bizonyára mindketten azt fogjuk hozzá tenni: valójában *ez is*.

A memorandum szerint az indokolás azzal a kérdéssel is foglalkozik: minő állást foglaland el a kath. egyház a polgári házassági *törvénynyel* szemben. A javaslatban azon nézet nyer kifejezést, hogy a kath. egyház, ama törvény megtartásában nem fogja akadályozni híveit. *Meglehet*, mond a t. szerző, hogy nem fogja akadályozni, s azután később még azt mondja: Az ellentét tudatát a polgári törvény, a vallás és lelkiismeret között az egyház mindig ébren tartani köteles.

theatini rend; a Di Dio János († 1550.) buzgólkodására szervezett irgalmas barátok és Paulai Vincze († 1660.) kezdeményezésére előállott irgalmas nővérek szerete (1634.); továbbá a népnevelésre rendelt piaristák (1610.) és lazaristák (1624.); az egyházi tudományosság mezején érdemeket aratott tudós oratoriánusok (Néri Filep (1548.), a benzés rend javítása következtében de la Cour Dezső kezdeményezésére (1604.) szervezett és sok kiváló tudóssal dicsekedő maurinusok, meg az önfeláldozásukról ismert befolyásos kapuczinusok (1528). Más oldalról feltűnnek amaz ellentábor kiváló vezérférfiai között Borromeo Károly milánói érsek († 1587.), a kinek hatalmas pártfogása alatt, a jézsuiták és kapuczinusok egész Helvéciát elárasztva, szakadatlan harcot folytattak a reformáció ellen. Ott van a középkori pápaság tudós védelmezője, a protestánsizmus leghevesebb ellenese, Bellarmin (sz. 1542. okt. 4. m. h. 1621. szept. 27.), az ő jézsuista társaival, a kiknek békefelforgató, társadalom romboló törekvései láttára szinte megnyugvással tekintünk a kath. egyház ama jeleseire, a kik, noha a protestánsizmus ellenében állást foglaltak, mindamelllett a pápáknak is fülbe merték kiáltani, hogy zsarnokok. Ilyen volt a modern állam eszméjének s jogainak védelmezője, a szabadelvű gondolkozásu, de különben servíta szerzetes, Sarpi Pál, s a francia kath. egyház jogait a pápai mindenhatóság ellenében védelmező Richer Ödön († 1631.), a kit Richelieu bíbornok, fogadott bérénczek szuronyával kényszerített elveinek visszavonására. Végezetre — hogy többeket ne említsek — a gyöngéd és ájtatosságba merülő Sales Ferencz (sz. 1567. aug. 21. m. h. 1622. decz. 28.), a ki az ő térítgetési buzgóságá-

A következő fejezetben — előre bocsátásával annak, hogy a polgári házasság és kath. egyházban oly ellentétek, melyeket meg nem oldott eddig senki és melyeknek megoldása a miniszteriumnak sem fog sikerülni — az egyes egyházi hatóságok, kiválóbb férfiak nyilatkozatait idézi, rólunk reformátusokról utoljára azt mondván, hogy ezek is csak azon föltétel alatt fogadják el, ha az 1868:53. t.-cz. 12. §-a, „mely az egész vallási harcot felidézte (ez a bűnbak!) fentartatik.” Mindnyájan tudjuk, hogy ily formában a polgári házasságról semmiféle egyházi törvényes hatóságunk nem nyilatkozott, a hazai ev. ref. egyetemes egyház nevében nem is nyilatkozhatott.

A tudós szerző ezután még a politikai tekintetekre is messzire terjedő pillantást vet. Az a nézete, hogy a javasolt egyházpolitikai reformok a köztünk és Horvátország közt fenlevő ürt még tágabbá fogják tenni, — továbbá az sem kívánatos, hogy Ausztria és Magyarország épen vallásérkölcsei tekintetben oly intézmények által különitessenek el, melyek a családi és magán érintkezést oly annyira megnehezítik!

Miután a polgári házasságnak Franciaországban nem valami üdvös eredményeire is reá mutat, így folytatja: A polgári házasság kérdésének felvetése a zilált pártok küzdelmeinek gyümölcse, mert annak szükséges voltát egy év előtt még senki sem vetette fel. Nincs kellőleg tanulmányozva és előkészítve. *Ezen törvényjavaslat nem más, mint a protestáns házassági jognak új és állami princípiumokkal gazdagított kondífikációja.* Még azon „nem egészen alaptalan föltevésnek” is kifejezést ad, hogy a kormány létesítvén — ha sikerül! — a polg. házasságról szóló törvényt, az ellenzékttől (?) és saját pártjától is kényszerítetteti fog az 1868:53. t.-cz. 12. §-ának fentartására.

ban annyira ment, hogy a pápa előleges tudomásával ismételtén kísérleteket tett arra, hogy a hithű Béza Tódort a bibornoki kalap felajánlásával Róma szolgálataiba édesgesse. De Béza férfi és keresztény volt s azok valának azok az áldott emlékezetű reformatori eldődök — mint a sötétség és erőszak megannyi dämonaival — szembe mertek állani, hogy a most már jézsuista ízléssel, csillogó pompával és művészi vonzerővel hódító külsőleges czeremóniák ellenében felmutassák, a lélekben és igazságban való istenimádás boldogító és vigasztaló erejét s megmentse az egyházi és állami lét alapfeltételeit, biztosítékait, az igazságot és szabadságot.

V.

A döntő csaták.

Az egyházi és állami lét biztosítékainak érdekében folytatott emez élethalál-küzdelem legnagyobb arányokat öltött a 16. század végén s a 17. elején, a mikor a jézsuiták a protestáns vallás szabadságát biztosító békekötéseket, szerződéseket ravasz cselszövényeikkel úgy megbolygatták s trónok, koronák és nemzetek között oly kárhözatos egyenetlenséget s ellenségeskedést támasztottak, hogy úgyszólván egész Európát lángba borították. Sátáni izgatásuk folytán *Németországban* I. Ferdinánd († 1564. jul.) és II. Miksa († 1576. okt.) uralkodása után az inquizició borzalmai még nagyobb mérvben eláradtak, mint előbb s II. Rudolf (1576—1612.) nemcsak Ausztriában szorította meg a protestánsok vallásgyakorlatának szabadságát, hanem az Oláh Miklós esztergomi érsek által (1561.) betelepített jézsuiták fon-

Több „alaptalan föltevésnek“ ezek után már nem ad kifejezést, hanem alázatos véleménye — úgymond — oda irányul, hogy a polg. házassági jogról szóló t. javaslat mind a kath., mind a más keresztények (így) lelkiismeretét sértőleg érinti, az ország politikai viszonyainak nem felel meg, a nép valláserkölcsei életét megmétélyezi s így magára az államra is káros.

Ezen ismertetés után, a dolgok jelen állásában, kevés mondani valónk lehet. Azt azonban még sem hallgathatjuk el, hogy a tudós szerző egyik nyilatkozatában sem fedeztünk fel egyházunkkal szemben annyi nyílt, de elfogult, tehát igazságtalan vádat, miht a jelen memorandumban.

A kormány bizonyára igen rövid idő múlva be fogja terjeszteni a t.-javaslatot s annak indokolását is. Olvasóink ebben fogják megtalálni a legilletékesebb és legjobb czáfolatát a memorandumnak. Legjobban megítélhetik majd akkor, hogy a bibornok úr dogmai és kath. kánonjogi álláspontjának elfogadása egyértelmű volna a házasságügy terén mai napság uralkodó zűrzavarnak további fentartásával az ország kipótolhatatlan kárára és veszedelmére. Ha az ő eminenciája által contemplált dualisztikus házassági jog törvényhozási elfogadást nyerne, akkor hazánkban az egységes házassági jog uralma helyett kétféle házasság volna, az egyik: a kath. egyházi, tehát szent; — s a másik: a

polgári, tehát profán házasságnak degradált concubinatus.

A korona, a mint tudjuk, a bibornok urak álláspontját nem fogadta el.

Ezzel, egyelőre, eldőlt a memorandum sorsa is.

Dr. Kovács Sándor.

T A N Ü G Y.

Dr. Bacsoni Lajos beszéde, az okt. 27-iki értekezleten.

(Folyt. és vége.)

A német egyetemi rendszerhez csatlakoztak általában véve *Ausztria, Svájc, Németalföld, a Skandináv államok és Oroszország* s lényegileg a német rendszerhez tartoznak a *magyar egyetemek* is. A német egyetemek kettős természetűek, a *tudományművelés és tudományos szaktanítás* egységét kiváló mértékben sikerült érvényre juttatni némely észak-amerikai nevezetesebb egyetemnek is. Sőt a német egyetem példája erős hatást gyakorol és követésre talál újabban Francia- és Angolországban is. A legkiválóbb francia tudósok elítélik a felső oktatás ágainak egymástól való különszakítását s azok egyesítését sürgetik; viszont Angliában is a collegekben szétszórt oktatásnak az egyetemi oktatásban való egyesítésére törekednek.

Kétségtelen dolog előttünk már az elmondottnál fogva, hogy a német egyetemi rendszer némely fogyatkozásai mellett is a legtökéletesebb, a célnak leginkább megfelelő s ennél fogva, valamint létező egyetemeinknél,

dorlataira hallgatva, áldott emlékü őseinket is, mind vallási, mind politikai szabadságuktól megfosztotta. Az ő gyászos kormánya alatt (1576—1604.) történt jogsérelmek közül legyen elég felemlíteni, a kassai ref. templomnak katonai erővel eszközölt elkobzását (1602.) s azt, hogy az evangélikus lakosságú Donauwörth birodalmi várost csupán azért, mert lakosai a nyilvános körjáratban való részvételt megtagadták, egyszerű falusi községgé változtatta s politikai és vallási tekintetben szabadságvesztéssel sújtotta. Az ily előzmények után kitörőfélben levő óriási vihar előhírnökeiként tűnnek fel a Jülich—Clevei örökösödési viszály alkalmából létrejött két szövetség, úgymint az evangélikus unio (1608. máj. 4.) és a kath. liga (1609. jul. 10.); amannak feje a buzgó IV. Frigyes pfalci ref. választó fejedelem, emennek vezére a rajongó kath. bajor Miksa volt. A vérontó háborúk üszke akkor lobbant fel, midőn a cseh utraquisták a zsarnok Mátyás (1612—1619.) halála után, annak jézsuita érzelmű utódát, II. Ferdinándot el nem ismerve s az osztrák háztól elszakadva, V. Frigyes pfalci ref. választó fejedelemnek ajánlották fel a koronát. Am a protestáns uniótól és apósa I. Jakab angol királytól csaknem teljesen magára hagyatott Frigyes, a fehér hegy mellett vívott ütközetben (1620. okt. 29.) az egyesült osztrák, spanyol és bajor erő letiporta, a minek következménye az lőn, hogy a hatalomra jutott Ferdinánd, a protestántizmust a jézsuiták segítségével nemcsak *Csehországban*, hanem *Ausztáriában*, sőt *Pfalczban* is erőszakosan elnyomta. Ekkor a már-már kockán forgó protestáns szabadság védelmére táborba száll Keresztély dán király (1625.), azonban Tilly és Wallenstein egyesült

seregei őt is meggyőzik. Ily módon a császár s a jézsuitaság észak- Németországban is túlsúlyra emelkedvén, a protestáns lakosság a vérontás és erőszakosság borzadalmainak prédájává lőn, vagyonától megfosztatott s minden jel arra mutatott, hogy a német protestántizmus ügye teljesen veszve van. Am a szorongattatás e rohanva dúló árjai közepett kinyujtá Isten az ő szabadító jobbát s mint egykor az emoreusok őt királyával küzdő gibeonitáknak megmentésére Józsuét: aképen küldötte el most *Gusztáv Adolfot*, a ki vallási lelkesedéssel eltelve s nagy politikai tervektől vezéreltetve, megjelent a protestántizmus védelmére s miután Tillyt Lipsénél (1631. szept. 7.), Wallenstein táborát meg Lützennél (1632. nov. 6.) nagy vereséggel megverte: dicső élete árán a német nemzetnek s ezzel együtt az európai protestántizmusnak szabadságát megmentette. Ennek a 30 évig tartott vallási háborúnak vívmánya a több évi tárgyalás után létrejött westfáliai béke (1648. okt. 14.), mely a németországi protestáns egyháznak a katholicizmusével egyenlő jogot s bizonyos tekintetben hatalmi befolyást biztosított.

Ugyanezen idő táján Európa többi államaiban is hasonló természetű vallási háborúzás folyt mindenütt. *Angliában* akkor tört ki a vihar, midőn I. Károly (1625—1649.) kísérletet tett arra nézve, hogy a már elődje I. Jakab (1603—1625.) által is üldözött puritanizmus elfojtásával a pápistás egyháziasságot s ezzel együtt az önkényuralmat érvényre juttassa különösen a skótok között. De e terve a nemzet szabadságszeretetének szílláján hajótörést szenvedett; ugyanis a skótok, vallási és polgári szabadságuk megmentése céljából, szövetséget (Covenant) alkottak s Angliába betörvén, forradalmat

bár azt sok tekintetben tökéletlenül tettük, úgy az ezután keletkező egyetemknél is a német rendszert kell előkép vagy minta gyanánt elfogadnunk és lehetőleg alkalmaznunk, nem csak feltétlen előnyeivel, hanem a német tudományval és kultúrával való több oldalú és erős összeköttetésünkönél fogva is.

És ezzel eljutottam, igen t. értekezlet, odáig, a hol ismét hangsúlyoznom kell városunk lelkes közönségének még a lelkesedés irányának megválasztásában is nyilvánuló helyes érzékét és tapintatát, a midőn nem csupán egy bizonyos szak vagy fakultás létesítését, hanem a különböző fakultásoknak magasfokú arányos kifejlesztését s egy egyetem egységébe való összeolvasztását állította fel vágyai és törekvéseinek kedvenc tárgya és végcélja gyanánt. A debreczeni kollégium akadémiájában a fellítandó bölcsészeti fakultáson kívül még két fakultás áll fenn ma is, t. i. a *theologiai* s a *jog- és államtudományi fakultások*. E fakultásokban már egy három karral bíró egyetem alapjai le vannak rakva és ez alapok elég szilárdak és tisztetek arra, hogy azokon még aránylag csekélyebb áldozatokkal is maradandót lehessen építeni.

A *hitani* vagy *theologiai kar* kiegészítése és felemelése egy-két új tanszék állítása által könnyen megoldható s első sorban az egyházakra s az egyházkerületre váró feladat leend.

Nagyobb és nehezebben keresztülvihető teendőkkel állunk szemben a *jog- és államtudományi fakultás* kiépítése, vagyis a mostani jogakadémiának egyetemi színvonalra való emelése tekintetében. A nehézségek azonban itt is leküzdhetők, úgy, hogy meggyőződésem szerint Debreczen városa e rá nézve mondhatni legalábbánosabb és legközvetlenebb érdekű fakultást minden külső segítség és erejének túlfeszítése nélkül önmaga

egyedül képes leend legalább fokozatosan odáig felemelni, a hol a tanszékek számát s a tanárok javadalmazását illetőleg a kolozsvári egyetem jog- és államtudományi fakultása áll.

Feladatához képest, hogy a teendők iránt már előzetesen tisztában lehessünk, bátor leszek a felmerülő szükségekre nézve tájékoztatni az igen t. értekezletet.

Jog- és államtudományi fakultásunk kiépítése, egyetemi színvonalra való emelése első sorban a *tanszékek számának* jelentékeny szaporítását teszi szükségessé. Ez elengedhetetlen feltételét képezi a tanár tudományos búvárkodásának s ebből folyó szolgáltatásainak úgy, mint a tanítás tudományos jellegének. Mert a mit alig két éve más helyen is volt alkalmam kifejtetni, mindaddig, a míg a tanárok munkaerejüket több, gyakran éppen nagyszámu s egymással alig érintkező s ennél fogva egymást nem is támogató tantárgyak között kénytelenek megosztani, addig a tudományok mélyére ható búvárkodást s annak alapján magas színvonalon álló előadásokat, s a mit felső tanintézeti szaktanároktól szintén meg szoktak kívánni, értékesebb tudományos irodalmi tevékenységet a legnagyobb erőfeszítés mellett is alig lehet reményelni. Sajnálattal kell konstatálnunk, hogy jog- és államtudományi karunk e tekintetben igen kedvezőtlen helyzetben van, mert a tulajdonképeni jogtanárok száma, a kisegítő tanárokon kívül még ma, tehát az új szervezés óta lefolyt 19 esztendő múlva is összesen csak 6, holott a kir. jogakadémiák 1874-től kezdve szintén a bölcsészeti tanárokon kívül 8 tanszékkel vannak ellátva. És itt ismét Debreczen város nemes áldozatkészségének köszönhetjük azt, hogy két új jogakadémiai tanszék megalapításával végre elérünk odáig, a hová versenytársaink e tekintetben már hosszú idő óta eljutottak.

csináltak, a mi a királynak koronájába s életébe került (1649). A győztes parlament ekkor, a hadsereg befolyására Cromwell védnöksége alatt kikiáltja a köztársaságot, kimondja — a királypárti katolikusok és episkopalisták kizárása mellett — az általános vallásszabadságot, szóval Anglia nagysága, szabadsága és protestáns jellege biztosítva lön. S bár a hős Cromwell halála után († 1658.) visszaállított a királyság és II. Károly (1660—1685.), még inkább pedig II. Jakab (1685—88.) alatt szüntelenül ismétlődtek a jézsuiták által szított lázongások és üldözések: mindamellett már ekkor az ereje és erélye teljességében levő protestánsizmus megbirkózott minden bajjal s Orániai (III.) Vilmos országlása alatt (1689—1702.) Angol- és Skótszágban a protestánsizmus és az alkotmány szabadsága mindenkorra biztosított.

Nem így Franciaországban, a hol a tridentí zsinat után, főleg pedig a 30 éves háború idején s azon túl is számtalan háborgatást kellett elszenvednie az evangyéliomi protestánsizmusnak. A Coligny nevéhez fűződő saint-germaini béke (1570. aug. 8.) s a Béza elnökleite alatt (1571. ápr. 2.) tartott la rochelle-i nemzeti zsinat örömeit s áldásait vajmi hamar megkeserítették a párisi vérmenyegző (1572. aug. 24.) embertelen iszonyatosságai s a mi vallásszabadságot a protestánsizmus jóakaratói védelmezője, IV. Henrik (1589—1610.) a nantesi edictumban (1598. ápr. 13.) biztosított, azt az ő meggyilkoltatása (1610. máj. 14.) után trónra lépett XIII. Lajos idejében (1613—43.), az államkormányzás élére emelkedett Richelieu bibornok úgyszólván teljesen megghiúsította. Az ő elve az volt, hogy az államban egyedül a királyi hatalom birhat politikai önállósággal, miért is a refor-

mátus állampolgárok szövetségét — a vallásgyakorlat szabadságának érintetlenül hagyása mellett — eltörölte s ezzel őket a politikai befolyás teréről teljesen leszorította. Am a közmívelődés és tudomány, az ipar és vagyonság, főleg a trón iránt való hűség és erkölcsi jellem tekintetében nem volt Franciaországnak soha érdemesebb, tudatosabb s kiválóbb polgársága, mint éppen azok az elnyomott reformátusok, a kiknek fokozatos és végleges kiirtását a jézsuiták életcélul tűzték maguk elé. Nem is hagytak fel rágaikkal addig, míg rá nem vették a jogtipró XIV. Lajost (1643—1715.), hogy a visszavonhatlan és örök törvény gyanánt kibocsátott nantesi edictumot semmisítse meg. A zsarnok uralkodó engedett a szolgálalkü jézsuitaságnak (1685. okt. 18.) s ezzel a pusztulás, gyász és siralom sötét éjszakája borult a százados multtal bíró francia ref. egyházra.

Ilyen volt ebben a korszakban a *magyarországi* protestánsizmus viszontagsággal teljes élete is, úgy hogy valóban egyedül az evangyéliomi protestánsizmus életelvéhez való hű ragaszkodásnak tulajdoníthatjuk s Isten csudálatos irgalmasságának köszönhetjük, hogy egyházunk, mint a lelkiismereti szabadság s nemzeti alkotmányos jog képviselője s védelmezője még ma is él s bizonyára élni s virulni fog ezentúl is, de csak addig, míg elveihez hű marad.

Mélyen tisztelt Hallgatóság!

A lelkiismereti és polgári szabadság diadalának emez évfordulati emlékünnepe, önkénytelenül is a mai bonyodalmas állapotok, elvi tusák és reménykedések

Az ekként létesített nyolcz tanszék csupán ideig-
 óráig való s az eddiginek nagyjában megfelelő akadémiai
 tevékenység kifejtésére lehetne elegendő. Ma azonban
 azt hiszem, a midőn egyetemet akarunk, nem eléged-
 hetünk többé meg a tanszékek számát illetőleg sem
 azzal a mértékkel a jogi fakultásra nézve, a melyet
 akármelyik kir. vagy a sárospataki jogakadémia is fel-
 mutathat. Nem pedig azért, mert az egyetemi színvonal
 elérhető és biztosítható nem lenne, minthogy ennek
 elengedhetlen feltétele az, *hogy minden előadandó fő-
 tanszakma legalább egy külön tanszék által legyen képvisel-
 ve.* A budapesti egyetemen a magán- és rendkívüli
 tanárokon kívül 19—20, a kolozsvári egyetemen 12—13
 rendes jogtanár működik. A budapesti számot néhány
 parallel tanszék emeli oly magasra, a milyenek állítására
 mi természetesen nem is törekedhetünk. Ilyent különben
 a németországi egyetemeken is csak a római jogra nézve
 találunk mindenütt; egyébként egy-egy szakra vagy
 szakcsoportra egy-egy ordinarius professzor van alkal-
 mazva. A parallel tanszékekkel járó jótékony verseny
 ott a magán tanárok működése folytán válik lehetővé.
 Azt a mértéket tehát, a melyet a kolozsvári egyetem
 mutat fel, mindenesetre el kellene érünk. Ezt véve már
 irányadóul, s figyelemre méltatva azt is, hogy már
 hosszú idő óta munkában lévő magánjogi kódexünk
 létesítése után az osztrák magánjog remélhetőleg az
 előadandó főkollégiumok sorából ki fog küszöböltetni;
 addig pedig a magyar magánjog tanszékéhez lenne
 csatlakozható, tanszékeink számát a jog- és államtudomá-
 nyi karnál 12-re, ha pedig a jogbölcsezet továbbra is
 a karon kívül álló bölcsezzettanár által adatnék elő,
 akkor 11-re kellene felemelni, a következő fő tanszak-
 máknak megfelelőleg: 1. róm. jog, 2. magyar magánjog,
 ideiglenesen az osztrák magánjoggal, 3. egyházjog, 4.

jogtörténet, 5. államjog és politika, 6. bölcséleti jog
 (vagy e nélkül), 7. büntető jog, 8. közigazgatási jog,
 9. váltó és kereskedelmi jog, 10. perjog, 11. nemzet-
 gazdaságtan és pénzügytan, 12. statisztika. Csak akkor,
 ha ekként tanáraink egyetlen szakmára fordíthatják egész
 munkaerejüket, várható igazán tudományos bűvárkodás
 és tudományos tanítás is.

*A másik, a mi jogakadémiánk egyetemi színvonalra
 való emelésének szintoly nélkülözhetlen feltétele, a taná-
 rok javadalmazásának megfelelő fokozása.* Kellő java-
 dalmazás mellett remélhető csupán, hogy tanszékeink
 számára valóban tudományra való, hivatott egyéneket
 nyerhetünk meg; oly javadalmazás mellett, mely a míg
 egyrészt a társadalmi viszonyainkhoz alkalmazott tisz-
 tességes megélhetést lehetővé teszi s azt eszközli, hogy
 — a mi a tudományos tevékenység kifejtésének egyik
 legfőbb feltétele, a lélek nyugodtságát, munkára való
 készségét, a szellem éberségét a megélhetés súlyos
 anyagi gondjai lépten-nyomon ne zavarják meg; más-
 felől legalább némileg biztosítja egyúttal a tanárra nézve
 a tudományos önképzés és bűvárkodás költséges esz-
 közeinek megszerzését is.

Mondanom sem kell, hogy akadémiánk mostani
 helyzete e tekintetben is igen lényeges javítást igényel,
 ha fakultásainkat valóban egyetemmé akarjuk fejleszteni.

Dr. Felméri Lajos, a kolozsvári egyetem egyik
 legjelesebb tanára, a ki a mi viszonyainkat is közvetlen
 tapasztalatból ismeri, egy évvel ezelőtt épen a debre-
 czeni egyetem ügyében hozzá intézett kérdésemre többek
 közt azt is írta nekem, hogy „2700—3000 forinton alól
 ma nem lehet a tudományoknak komolyan élő tanárokat
 alkalmazni a felső oktatás körében sem Debreczenben, sem
 másutt e hazában.“ Feltétlenül szükséges lenne tehát, hogy
 a jogakadémiai, illetőleg jog- és államtudományi fakultás

képe tárul fel előttünk s mi is, mint ama válságos
 16. század jobbjai, remegve kérdezzük: ugyan mi lesz
 ebből? Közvetlenebbül hazai protestáns egyházunk
 viszonyaira gondolva, lehetetlen nem éreznünk, hogy
 az idők gonoszok.

Ez a közös tapasztalat, ez a közös tudat vajjon
 nem arra indít-e minket, hogy a reánk váró harc meg-
 vívásához szükséges erőt, bátorságot s bizodalmat, a
 történelem bizonyágtételeiből, dicső multunk példáiból,
 főleg pedig a szentírásból kell merítenünk! Ez a század
 vége, avagy nem arra int-e minden magyar protestánst,
 hogy ki-ki az előtte valókra tekintve, ernyedetlenül
 munkálkodjék, a míg nappal vagyon! Igenis; mindaz,
 a mivel bírunk s a mit még birni óhajtunk, állhatatos,
 tudatos munkásságra kötelez bennünket. A mult száza-
 dokban hiú bölcselkedés, ármány és erőszak ostromolta
 az evangyéliomi protestántizmust, de az evangyéliomi
 protestántizmus az erőszak, ármány és hiú bölcselkedés
 ostromait megszegyenítette azzal a kétélű fegyverrel,
 mely az Isten beszéde s azzal a hithűséggel, melynek
 áldása és győzedelme örök.

Ime, mintha csak szemeink előtt zajlottak volna
 le ez órában azok a forrongások, csaták és háborúk,
 melyeket az evangyéliomnak belső és külső ellenségeivel
 kellett vívnia. Ugy-e láttátok ama régi ellenfelek fegy-
 verzetét, úgy-e megismertétek harci modorukat és nemde
 úgy tetszik, mintha ama régi idők átkos szellemei ma
 is ordító oroszlánként járnának szerte-szét, keresve kit
 nyeljenek be. Óh mennyi verejték, tusakodás és esdő
 fohászok közben építették elődjeink a protestáns
 Sion kőfalait, egyik kezökkel munkálkodva, a másikban

a védelmi fegyvert tartva! Hajh, drága ám az az evan-
 gyéliomi szabadság, melyet azok a mi áldott emlékü
 őseink az *Írás* erejével kivíva s a *hitvallás* ércbástya-
 jával körülövezve, féltett kincs és szent hitbizomány
 gyanánt örökségül reánk hagytak! S ha hálás fiak va-
 gyunk: akkor az utolsó lehelletig híven meg is őrizzük
 apáink emléket s végrendeletét. Igen; mi megőrizzük
 e szent hagyatékot s épségben hagyjuk fiainkra s
 unokáinkra. De reátok is, nemes ifjúság, reátok is szál-
 lott ez az apai emlék, ez a végrendelet. Értsétek meg
 hát a protestántizmus alapigéjét, értsétek meg a refor-
 mátorok küzdelmeit s ha látjátok, hogy a cél, melyet
 elérni óhajtottak, ma is csak megközelítve, de még el-
 érve nincs: ám a multból okulva s az ősök példáját
 követve, övedezétek fel derekaitokat igazsággal és
 vegyétek fel a hitnek paizsát, az idvességnek sisakját
 és ama lelki fegyvert, mely az Istennek beszéde; hogy
 így ama Gonosznak minden tüzes nyilát megolthassátok
 s az igazság és szabadság győzedelmét kivívhattok!

A *cél*, mely után minden magyar protestáns szíve
 egész vágyódással sovárog, s a dicsőség, melyért a
 békeség evangyéliomának teljes készségével küzdve
 küzd, nem volt soha s nem lehet ma sem más, mint
 „nemzetünket a szellem-harczok tiszta sugaránál olyan
 magasra tenni, mint lehet!“ s az Ur Krisztus egyházá-
 nak terjesztését és diadalát úgy tekinteni, mint főfő
 kötelességet, mint eszményt!

E kötelesség teljesítése, ez eszmény megvalósítása,
 e cél elérése lebegjen szüntelen előttetek. Ne csügged-
 jetek! Munkára fel, a cél felé, *Isten nevében előre!*

(Vége.)

tanárainak fizetése tekintetében elérjük a kolozsvári mértéket, legalább az alapfizetés és lakbér tekintetében. Azt pedig, hogy Nagy-Váraddal szemben erre nézve továbbra is inferioritásban maradjunk, azt gondolom, Debreczen város nemes büszkesége nem fogja sokáig megengedni.

Ha már most a tanszékek szaporításából és a fizetések megfelelő mértékben való megállapításából előálló szükséglet pénzértékét akarjuk kimutatni, akkor a már megállapított 8 tanszéknél mutatkozó kész fedezet beszámítása után még mintegy 16,000 frtnyi évi olyan új szükséglet merülne fel, a melyek fedezése új források nyitását igényelné. Tehát nem több, mint kerek 16,000 forint évi költség árán lehetne a debreczeni egyetemnek ezt az egyik legfontosabb s Debreczen városát első renden érdeklő ágát létesíteni. Ha pedig 11 tanszéket állítva, a kir. jogakadémiák fizetési viszonyaihoz akarunk csupán egyelőre alkalmazkodni, akkor csak 11,500 frt évi új szükséglet fedezéséről kellene gondoskodnunk.

Megjegyezzük azonban, hogy az egész szükséglet nem merülne fel mindjárt a szervezés első pillanatában, a mennyiben a javadalmak emelésében bizonyos fokozatot alkalmazni egyelőre nemcsak lehetséges, hanem czélzerű is lenne.

Ilyen egyetemi magaslatra fejlesztett s filozófiai fakultással kapcsolatba hozott jogakadémiák lebegtek a b. e. *Csengeri Antal* mélyreható tekintete előtt is már 1879-ben mondott beszédjében, s az ilyen jogi fakultásokra nézve ajánlotta ő, hogy ezek egyetemi jogokkal, a doktori fokozat adományozásának jogával is felruháztassanak, hogy az egyetemektől függetlenekké tétetvén, azokkal egészséges versenyre kelhessenek. A francia rendszernek, a melyet hazánkban kiválólag *Fenyvessy Ferencz* orsz. képviselő helyesel és ajánl, ma még kevesebb jövője van nálunk, mint eddig volt, annyival is inkább, minthogy e rendszer helyes voltában való hit — a mint fentebb is jeleztük — magában Franciaországban is felettébb meg van ingatva.

A tudományok egységéből kiszakított pusztá szakiskolákká való súlyosztása jogakadémiáknak, egyenlő volna ezek teljes elnyomításával. E meggyőződés az oka annak az újabban felismerhető törekvésnek, a mely többé nem harmadik egyetem létesítését tűzi ki czélul, a mely úgy sem elégitené ki az ország tudományos és tanügyi szükségleteit, hanem azt akarja, hogy a jogakadémiák mellett s ezekkel kapcsolatban, ezek bevonásával fejlesztettek ki néhány kisebb, u. n. csonka, de életerős egyetem. Ilyen egyetemek más államokban is vannak, hogy csak Ausztriát említsük meg, ott a lemergi és csernovitzi egyetemeken hiányzik az orvosi fakultás, e nélkül keletkezett a zágrábi horvát egyetem is; a kolozsvári egyetemen meg theologiai fakultás nincsen.

Különben is a természettudományi és orvosi szakok oly roppant költséges intézményeket tesznek szükségessé, hogy annak terhét csak az állam ereje bírhatja meg.

Feltártam tehát a mondottakban, t. értekezlet, azokat a tenni valókat, a melyek a jog- és államtudományi karnak az egyetembe való beillesztése folytán merülnének fel. *A többi e nemes városnak és e város lelkes és áldozatkész közönségének a feladata.* És hogy az áldozat, a melyet jogakadémiánk felemelésére fordítanak, méltatlanul nem történik, hogy az meg fogja hozni bőven a kívánt gyümölcsöket, arra nézve elég biztosítékot nyújthat az a körülmény, hogy jogakadémiánk minden nehézségek daczára, a melyekkel a tanári karnak küzdenie

kell, ma is egy életerős ága főiskoláknak, a melynek látogatottsága az utóbbi 8 év alatt körülbelől 100%-tel emelkedett; *a mely ma több, mint 175 joghallgatóval minden más hazai jogakadémiát messze túlszárnyal, sőt 9 német egyetem van 20 közül olyan, a hol a joghallgatók száma a mult 1892/3. tanévben dr. Conrad hallei tanár hivatalos adatai szerint kevesebb volt, mint ma a debreczeni jogakadémián.* (Halle, Greifswald, Königsberg, Göttinga, Marburg, Kiel, Jena, Giessen és Rostock). Bizton remélhető, hogy ha jogakadémiánk egyetemi fakultássá alakul, látogatottsága rövid idő alatt utóleri, sőt túlszárnyalja a kolozsvári egyetemét is.

Tehát 16 ezer forint évi kiadás árán elérné városunk azt, hogy rövid idő alatt nemcsak a gyakorlati jogéletnek a kir. tábla megnyerése folytán, hanem a jogtanításnak is egyik legjelentékenyebb vidéki központjává emelkednék. A gyakorlat és elmélet nincs ugyan hazánkban oly élénk kontaktusban, a minőben egészen a legújabb időkig, 1879-ig Németországban volt, a hol az u. n. *Aktenversendung* intézménye útján esetenként, a bíróság megkeresésére a jogtanárok kollégiuma, testülete mondott ítéletet az illetékes bíróság helyett; ma ott is csupán annyi maradt fenn az összeköttetésből, hogy a lipseai egyetemi jogtanárok közül többen az országos törvényszék segítő bíráinak is kineveztetnek. De ha, mondom, nincsenek is nálunk még ily közvetlen érintkezések sem, a közvetett és kölcsönös hatás is az elmélet és gyakorlat között jelentékeny tényezője a jog-nézetek tisztulásának s a jogérzet egészséges fejlődésének, a mi főleg nálunk a nemzet egyik hatalmas erő forrása vala minden időben.

Magára Debreczen városára nézve kiszámíthatlan előnyökkel járna, ha a jogtanítás és jogtudomány egyik tekintélyes központjává lehetne a jövőben, nemcsak azon fénynél és dicsőségnél fogva, a mely reá, mint a politikai és társadalmi közélet vezérlő osztályának egyik előkelő kiképzési helyére hárulna, hanem azon pozitív haszonnal fogva is, a mely ez osztálynak, mint a mely a jogvédő és rendező társadalmi elemet képezi, a város-hoz és ennek főiskolájához való szorosabb és bensőbb csatoltatásából s innen eredő ragaszkodásából és érdeklődéséből egészen természet szerint következnek. De jelentékeny előnyök származnának már azon körülményből is, hogy a városban a jogszolgáltatás és közigazgatás számára egészen megbízható szakképzett és jellemes férfiak lennének mindannyiszor megnyerhetők, a kiknek megbízhatóságára nézve itt, úgyszólván, a város közönségének szemé előtt megfutott akadémia, illetőleg egyetemi pályájok minden esetben különös kezességet nyujtana. Debreczen város gyakorlati jogászait, bírói és ügyvédi karát, valamint közigazgatási tisztviselőit különben is köztevékenységében bizonyos komoly méltóság, a közönségesnél magasabb foku szoliditás és tisztességérzet tünteti ki, a miben nem csekély része van e város társadalmát jellemző szigorúbb és egyszerűbb erkölcsi felfogáson kívül, a debreczeni kollégium szintoly egyszerű, puritán és becsületes szellemének is. Ennek a szellemnek, az ebben rejlő erőnek egészségesebb és hatalmasabb megnyilatkozását és érvényesülését tenné lehetővé a debreczeni egyetem, a jogakadémia egyetemi színvonalra való emelése.

Még csak azt említem fel, hogy aggodalmakat okozhatna valakinek, vagy bőkezűségét korlátozná talán a ref. kollégiumból kiemelkedő debreczeni egyetem felekezeti jellegének meggondolása. Legyen szabad ez aggodalmakkal szemben csak azt jegyezni meg, *hogy a valódi tudománynak nincsen felekezete,* mert az a

legnemesebb és legáltalánosabb emberi tulajdon, a minék tekintélye az igazság erején sarkal. Egyébiránt a protestantizmusnak alapelve a szabad vizsgálódás és ebből folyó önálló meggyőződés, tehát a tudományról érdeklődésben áll. Valahányszor ez elvtől a protestantizmus eltért, mindig gyengülését kellett tapasztalnia; ha pedig attól valaha végkép el akarna szakadni, öngyilkosságot követne el. Nekünk a katedraban nincsen más felekezetünk, egyedül csak az igazság.

A debreczeni egyetem nemcsak a magyar tudományosságnak, hanem a magyar nemzeti államnak is egyik erős védbástyája lenne, itt az Alföld közepén, azok ellen az állam- és nemzetellenes mozgalmak ellen, a melyeknek szennyos hullámai, mondhatni, már e magyarsága és hazafisága által megszentelt föld határait is érinteni kezdik.

Németországot kiválólag az egyetemek tették nagygyá és hatalmassá. Magyarországot, a magyar nemzeti államot jórésben az egyetemek fogják fentartani, mert a magyarság politikai szupremációjára e hazában a kultura és tudomány terén való fölényétől függ.

Áldozni e célra tehát hazafiúi kötelesség. Szeged városa, nehéz viszonyai daczára is, körülbelül egy millióra menő áldozatra kész az egyetemért; Kecskemét városa, a melynek lakossága $\frac{3}{4}$ részben r. katolikus, az ott lévő református jogakadémia fentartása érdekében évenként m. e. 8000 frt terhet vállalt újabban magára félannyi összegre menő budget mellett, mint a mennyire Debreczen városáé megy és 15%-nyi pótdadó mellett. Hiszszük, reméljük, hogy a nagy nemzeti emlék-ünnepek alkalmából Debreczen városa sem mondta még ki a debreczeni egyetemre nézve az utolsó szót.

Ajánlom is ez ügyet, különösen a jogi fakultás ügyét, az igen t. értekezlet s általa e város lelkes közönségének hazafias indulatába és bőkezűségébe!

A kléríkális párt Belgiumban.

Tanulmány.*

Irta: LA VELEYE EMIL.

Fordította: Dr. Bartha Béla.

— Jogositott magyar fordítás. —

Előszó.

Az itt következő munka egy angol folyóiratban, a „The fortnightly Reviewban” néhány hónappal ezelőtt közzétett tanulmányom fordítása.

Célom volt Belgium példájával bizonyítani, mily veszélyes volna, ha a közoktatást Irlandban a katolikus püspökökre bízák.

Ugy látszik, igazam volt, mert az irlandi püspökök, meg nem elégedvén azon roppant engedményekkel, melyeket a Gladstone kormány tett nekik, tárczája letételére kényszerítették e kitűnő államférfiút, arra köte-

* Alig van oly országa Európának, melynek legujabb kori, a közel mult évtizedek — s évekbeli története meggyőzőbb illusztrációja volna az ultramontanizmus hatalmi terjeszkedésének s a szabadság és modern haladás eszméjére végveszélyt rejtő voltának, mint Belgiumé. Hogy mint használta fel a kléríkális az alkotmányos intézményekből mind azt, ami reá kedvező volt, hogy árasztotta el az országot szerzetesekkel, vallásos társulatokkal, hogy fanatizálta ezek segítségével a tömeget, mint kormányozott most tulajdonképp a pápa és a klérus! ennek tanulmányozása jelenleg, az egyházpolitikai viták s a kezdődő kulturharc idején mondhatlan fontosságú reánk, magyarokra. Sok egyben kívül, megtanulhatjuk belőle azt, hogy a ultramontan eszmék a pápai s kléríkális hatalom elleni küzdelem a szabadságért, a modern haladásért való küzdelem, — de egyuttal ép oly harc a nemzeti függetlenségért mint akár az udvari s katonai

lezcven az alsó ház tőlök függő tagjait, hogy ellene szavazzanak.

Igy lettünk tanúi annak az új és váratlan látványnak, mint buktatja le Irland primása, pástorbotjának egyetlen intésével, a hatalom polczáról a protestáns Anglia miniszterét, mely ország törvényeinek uralma alatt kétszázötven millió ember él.

A középkorban megkísértették a pápák az egyházi átok segélyével fosztani meg a királyokat koronájuktól; de ez csak ritkán sikerült nekik.

Most egy-jelszó indul ki Rómából; a püspökök s plébánosok tovább adják; a választók engedelmesskednek s így a népszavazás segélyével a pápa ő felsége emeli s buktatja a minisztériumokat s kormányozza az államokat.

A katolikus lapok szememre hányták, hogy rossz polgár módjára cselekedtem, mert a külföld előtt rágalmaztam hazámat.

Erre azt felelem: mindig üdvös az igazság megismertetése s különben is, midőn azt mutattam ki, hogy a belga választók többsége lelkeszei parancsának engedelmeskedett, csak tényt konstatáltam, melyet tagadni nem lehet, s melyre az egyház hű gyermekei inkább büszkék lehetnek.

A katolikus ujságok azzal is vádoltak, hogy ellensége vagyok minden vallásnak.

Elleukezőleg, az én véleményem az, hogy a társadalom nem állhat fen erkölcsiség nélkül s a vallásos érzés az erkölcsi érzés nélkülözhetlen alapja.

Ha kötelességemnek tartom harcolni az ultramontanizmus ellen, ez épen onnan van, mert mindenütt, hol uralomra jut, az igaz vallásosság romlására vezet.

Ennek oka igen egyszerű. Midőn azt látjuk, hogy a pap csak uralmi vágya eszközeül használja a vallást, hogy ne váljanak a szabadságszerető emberek ellenségeivé az oly felekezetnek, mely leigázásokra szolgál fegyverül?

Voltaire azért mondta: „Écrasons l'infâme” (Tapossuk el a gyalázatost!), mert mindig ott látta a pap ruháján a szent Bertalan éji kiontott vért.

Ha Spanyolországban a santa-cruzi lelkész (a karlista háborúk idején) fölégeti az állomásokat s agyonlöveti a hadifoglyokat s ezért neki a pápa barátai szerencsekivánatok s pénzt küldenek, lehet-e képzelni, hogy ez növelni fogja a népek tiszteletét a katolicizmus iránt, melynek nevében az ilyen s hasonló iszonyúságokat elköveték?

Vegyétek figyelembe a vallás állapotát azon országokban, melyekben mindenha a katolikus papság uralkodott s vessetek egy tekintet azok politikai helyzetére is: van-e ennél szomorúbb látvány? Ha Belgium nem akar Spanyolország és Mexikó sorsára jutni, minden hazáját szerető polgárnak teljes erővel kell harcolnia az ultramontanizmus végzetes befolyása ellen. Ép ezért egyeztem bele, hogy az antwerpeni szabadelvű egyesület

reakció elleni küzdelem. Különbben is a kettő nálunk mindig karöltve haladt. „Faciemus Hungariam catholicam, mendicam, deinde germanicam.” S a kléríkálismust alig ösmerte s jellemezte valaha jobban valaki, mint Laveleye. Ez a tanulmánya, mely 1873-ban jelent meg, ép oly erőteljes, hatalmas és hű politikai tanulmány, mint „A katolikus népek jövője”, „A civilizált népek vallási jövője”, „A pápaság jövője” címűek és mások. A figyelmes szemlélő befogja látni, hogy amit a nagynevű szerző 20 évvel ezelőtt Belgiumra vonatkozólag írt, az mutatis mutandis, áll hazánkra is a jelen valóságos időkben. S a belga szabadelvű párt oly igaznak, meggyőzőnek találta ezt a tanulmányt, hogy 30—40 ezer példányt ingyen osztott szét belőle. Talán nem lesz felesleges, ha néhány száz példányban hazánk szabadelvű férfai köz is elterjed.

bizottsága közrebocsássa s szétosztja munkám eme fordítását, amiért legőszintébb köszönetemet fejezem ki neki.

Luttich, 1873. ápr. 20. *Émile de Laveleye.*

A klérikalís párt Belgiumban.

Belgiumban a tiszta látású férfiak kezdenek aggódni hazájuk jövője miatt. Nem régen azt monda nekem a belga alkotmány egyik alapvetője: „Azt hittük, hogy a szabadság megteremtésére elég azt kikiáltani, biztosítékokkal ellátni, s elválasztani az államot az egyháztól. Fájdalommal látom, hogy csalódtunk. Az egyház a falusi választó kerületekre támaszkodva, korlátlan hatalmának növelésére törekszik. A modern eszméknek hódoló nagy városok nem tágnak küzdelem nélkül. A polgárháború felé sodor az ár, mint Franciaországot. Már is forradalmi állapotban vagyunk. A jövőt sötét fellegek borítják.“ A legújabb választások még érezhetőbbé tették a veszélyt. A kamarai választások, a paraszt-szavazatok segítségével megerősítették a klérikalís pártot, a községek ellenben az összes nagyobb városokban, a szabadelvűek kezébe juttatták a hatalmat.

Disraëli kevés idővel ezelőtt szerencsét kívánt Belgiumnak, II. Lipót jelenlétében, azon negyven évi virágzáshoz és szabadsághoz, melyet két, egyformán alkotmányos uralkodó védpaizsa alatt élvezett.

Ezt a dicsbeszédet meg is érdemeltük, de vajjon sokáig megfogjuk-e még érdemelni s nem kell-e attól tartani, hogy Belgium is annak idején zsákmányává lesz azoknak a bajoknak, azoknak az időszakoknak, melyek más kathólikus országokat sújtanak s jövőjük felől kétségbeejtik az embert? A nálunk megfigyelt tények mindenesetre tanulságul szolgálhatnak más népeknek. Olasz-, Németországban, Svájcban már most is Belgiumot idézik, valahányszor a szerzetes rendek szaporodásában rejlő veszélyt akarják kézzelfoghatólag bebizonyítani.

Mit akar a kathólikus párt? Mily eszközök segítségével akar célra érni? Mily veszélyvel fenyeget uralma? Hogy lehet ettől megszabadulni? Mily szervezetet kell adni a közoktatásnak, hogy megfelelhessen a nép szükségletének, a nélkül, hogy a papság és ultramontánizmus fegyvert kovácsolhasson belőle? Ezekről a főkérdésekről függ Belgium jövője.

A belga alkotmány magában foglalja az angol törvények s hagyományok által szentesített összes szabadságjogokat. A vélemény- és lelkiismereti szabadság, a tanszabadság, a gyülekezési s egyesülési szabadság mindazon megszorítások nélkül volt hatályban, melyek más országokban s különösen Franciaországban mind e szabadságokat hazug frázissá teszik. A polgár nálunk ép oly jogokat élvez, mint a csatornán túl. Az alkotmány kimondotta az egyház és állam különválasztását, épúgy, mint az Egyesült Államokban, vagy legújabban Írlandban; csak hogy egy pillanatnyi kényszerhelyzetből magyarázható ellenmondással arra kötelezte magát az állam, hogy fizeti a vallásfelekezetek papjait, noha azok alkalmazása tekintetében semmiképp nem működik közre. A püspököket közvetlenül a pápa nevezi ki, ők meg a plébánosokat s helyetteseiket. Bárminők legyenek aztán ezek, az állam köteles őket fizetni. Ha Róma oly lelkészeket választ ki, akiknek feladatuk az alkotmány megsemmisítése: az nem változtat a dolgon; a nemzetnek fön kell őket tartani s nemzetellenes küldetésükhöz megadni a kellő eszközöket.

Két párt küzd a hatalomért, az 1830-iki alkotmány

által körülhatárolt téren: a szabadelvű s a kathólikus, vagy klérikalís. Mindkét pártban vannak oly emberek, kik nincsenek teljesen egy véleményen a pénzügyi, katonai, kereskedelmi kérdéseket illetőleg. A két pártot a következő pont választja el teljesen: „Fentartsuk-e a klérus befolyását, vagy küzdjünk ellene, különösen a közoktatás kérdésében.“

A klérikalís párt konzervatívnek is nevezi magát. Ez igaz oly értelemben, hogy azon néposztályokra támaszkodik, melyek rendszerint a multhoz szítanak — a nemességre, a parasztságra s a papságra. De el kell ismernünk, amit ellenfeleik mondanak, hogy ez tulajdonképp forradalmi párt, mert vezére a klérus, s ennek befolyása folytán ellenséges érzelmekkel viseltetik a fenálló szabadságjogok iránt s így forradalomra törekszik. A szabadelvű párt kizárólagos programja, létének egyedüli alapja: küzdelem a klérus túlkapásai ellen.

A klérikalís párt ma is azon elemekből áll, melyeket az osztrák Németalföld kormányzója előszámlál a brabant forradalom alkalmával (1790.) Lipót császárhoz intézett sürgönyében: „Az arisztokráciából, a papokból és barátokból s a nemzet alsóbb tömegéből, mely se nem demokratikus, se nem arisztokratikus, de amelyet fölizgatott a papság fanatikus és felforgató tanítása.“

A kathólikus párt hatalma a történelmi fejlődés eredménye. A valódi nemzeti pártnak hirdeti magát s ez igaz is oly értelemben, hogy századokon keresztül tulnyomó befolyást gyakorolt a népre s szorosán ragaszkodik történelmi hagyományaihoz. Ő volt a spanyolok támasza s fegyvere, kik ultramontán országot csináltak Belgiumból. A XVI. században Flandria volt Olaszországgal együtt Európa legfölvilágosodottabb s leggazdagabb országa. Nemesak a városoknak, hanem a falvaknak is meg volt saját drámai egyesületük. E társulatokat áthatották a reformáció eszméi s II. Fülöp üldözései nélkül a protestántizmusnak hódolt volna meg ez ország is. Spanyolország lelkiismeretesen hajtotta végre az elnyomás művét. A legderékabb, legbátrabb polgárok vagy elveszték, vagy száműzetésbe mentek. S míg Hollandia hasznára fordítván e körülményt, élére állt a tudományos eszmék újraébredésének, addig Belgiumban minden szellemi mozgalom kinalt.*

* E tárgyra vonatkozólag J. F. Willems, ki polgártársai közt föltétlen tisztelet részese volt, következőképp nyilatkozik. (Belg. Mus. II. 83.)

„A nemzeti elkoresosulás napról-napra növekedett, különösen Albert s Izabella uralkodásának vége óta. Az anyanyelvet elhanyagolták; a szónoklati iskolák visszavonultak az északi tartományokba, hol elbátortalanodva mentek tönkre, sem a felsőbb osztályok, sem a papok nem érdeklődtek a nemzeti irodalom iránt, sőt sokan inkább arra igyekeztek, hogy minél távolabb tartsák tőle a népet, mert a szónoklati iskolák tagjainak tulnyomó része a gueux-ök (koldus, a németalföldi protestánsok gúnynéve) pártjához tartozott. Azt mondták, hogy a németalföldi Biblia olvasása a nemzeti nyelv tanulmányozása folytán terjedt el s ez szült a népnél a vallási és politikai kérdéseket illetőleg tulságos sok új eszmét és nagyon is sok szabad szellemet. Ez időtől kezdve mind nehezebbé tették a Hollandiával való érintkezést, a könyvek olvasását s közrebocsátását rendkívül szigorú cenzurának vetették alá, míg másrészt a lázadástól s hitszakadástól való félelem, párosulva az egyház és állam iránt tulhajtott, bár őszinte buzgalommal, szintén hozzájárult az irodalom szűk korlátok közé való szorításához. A XVII. században egyetlen nyelvtan sem került ki a belga sajtók alól. Maximilian van Eynatten antwerpeni kanonokot, egy ördögűzési munka szerzőjét, bizták meg azzal, hogy ismételtén tisztítsa meg már annyiszor megcenzurázott régi népies könyveinket s ez a derék ember úgy megtisztította őket, hogy másokkal megcsontkította, hogy föl sem lehetett aztán ismerni.“

A belga németalföldi írók nagyobb része a XVIII. században s a XIX. század első felében, pap volt s ezek csupán a köznép vallásos oktatását tették feladatukká, nem pedig azt, hogy a költészet s az ékesszólás magasabb régióiba emelkedjenek. A flamand nyelv, épúgy mint a vele élő alsó néposztály, lenézés tárgya lett.“

Az ország teljes dermetségbe jutott s egészen távol maradt a XVII. és XVIII. századot jellemző szellemi mozgalomtól. A klérus korlátlan hatalommal uralkodott, míg a jézsuiták az ifjúság szellemét alakították tetszésük szerint.

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Ev. ref. egyházunk törvényhozó testülete, a zsinat,** a kormány útján Ő Felsége által a most alkotott törvények ellen emelt kifogások tárgyalása végett folyó november hó 14-én ismét összeült Budapesten. November 13-án előértekezlet tartatott, a melyen *Tisza Kálmán* indítványára elhatározták, hogy a következő napi ülésben a szükségessé vált módosításokat fogják elvben megállapítani, a megfelelő szövegezést pedig a szakbizottságok feladatává teszik. Az elvi megállapodások a következő gyűlésen rövid tanácskozás után csakugyan létre is jöttek, az iskolai ügyekre vonatkozó részek szövegezését pedig a tanügyi bizottságra bízták. A bizottság nevében *Mitrovics Gyula* előadó az új szövegezést elő is terjesztette a következő napi ülésben, a melyet elfogadtak. Azután azt a 20 tagú küldöttséget választották meg, a melynek feladata leendő a zsinati törvények szentesítése után a zsinat háláját fejezni ki a Felső előtt. A küldöttség tagjaivá lettek: Szilassy Aladár, gróf Teleki József, Szász Károly, Baksay Sándor, Papp Gábor, Vályi Lajos, Beöthy Zsigmond, Véghelyi Dezső, Szász Domokos, Bartha Lajos, báró Bánffy Dezső, Hegedűs Sándor, báró Vay Béla, Bernáth Elemér, Fejes István, Bornemissza József, gr. Degenfeld József, Széll Kálmán, Kiss Áron és Horthy István. Felolvasták végül a feliratot, a melylyel a módosított törvényeket felterjeszteni fogják. Ezek után *Tisza* elnök köszönetet mondott a zsinat tagjainak megjelenésük- és érdeklődésükért. *Szász Károly* indítványára viszont a zsinat szavaz köszönetet az elnöknek a tanácskozások bölcs vezetéseért. Az ülészakot *Kun Bertalan* püspök beszéde fejezte be, a ki reményét nyilvánította az iránt, hogy az új törvények jótékony hatással lesznek a vallás-erkölsi életre; egyuttal buzgó imát mondva, a zsinatot berekesztette.

— **Zsinati értekezlet** tartatott a budapesti ref. theol. tanárok kezdeményezésére, melyet *Szász Károly* püspök hívott össze nov. 14-én. Az értekezlet tárgya a *lelkészi értekezletek szervezése, vallásos összejövetelek rendezése és a vallásos iratok terjesztése* volt. Az értekezlet eredményéről legközelebb bővebb tudósítást fogunk közölni.

— **A vallás szabad gyakorlásáról** szóló törvényjavaslatot a képviselőház közoktatásügyi bizottsága tárgyalás alá vette. A bizottsági tagok legnagyobb része a javaslat alapelveit helyeselni látszott, bár az is világosan észrevehető, hogy az igazi liberalis gondolkodás még olyanokra nézve is idegen, a kik sértődéssel fogadnák, ha valaki azt náluk kétségbe merné vonni. A liberlizmus valódi tűzpróbája gyanánt tekintjük a javaslatban foglalt felekezetenküliség kérdését. A legtöbb felszólalónak aggályai voltak a miatt, hogy a felekezetenküliség meg fogja bontani az egyházak kötelékeit, s alkalmat ad arra, hogy a hívek menekülhessenek az egyházi terhek viselése alól. *Csáky* miniszter ezt oly sarkalatos dolognak, a lelkiismereti szabadsággal annyira összefüggőnek tartja, hogy *ettől semmiképp sem tudna elállani*. A felhozott anyagi érdekeket nagyon kicsinyes ellenvetésnek tartja, a javaslat alapját képező nagy elvvel szemben. De mégis

kijelentette a miniszter, hogy foglalkozik az aggályok elosztatására czélzó módoszatokkal; ilyenek tekintené, ha kimondatnék az, hogy a kik egyik felekezetből kiléptek, a nélkül, hogy más felekezetbe belépnének, azt az adót, a melyet eddig a felekezetnek fizettek, *ezután iskolai czélra a községnek fizetnék*. Felmerült az 1868: 53. tez. módosításának kérdése is, a mire nézve a miniszter azon érdekes felvilágosítást adta, hogy a betervezendő javaslat nem csupán a vegyes házasságban születendő gyermekek, de egyáltalában *a gyermekek vallásáról* fog szólni, megengedvén, hogy *a jegyesek meg egyezhetnek, hogy a gyermekeket mily vallásban neveltessek*. Ha nem tudnak, vagy nem akarnak megegyezni, a szülői szabadkarat helyébe a törvényes dispozició lép, mely szerint az *összes gyermekek az apa vallását követik*.

— **A debreczeni egyetem.** Két hétről való újabb adományokat kell ezúttal följegyeznünk Debreczenben létesítendő egyetemünk javára. A *1.-tarjáni* egyházközség 2 frtot, a *gyulai* egyházközség (Ugoicsa m.) 5 frtot küldtek be. *Gr. Degenfeld József* 3000 frtos alapítványt tett. Lelkes mozgalom indult meg ez ügy támogatása érdekében a debreczeni izraelita hitközség körében, mely nemcsak saját tagjai közt indít gyűjtést, de a tiszántúli egyh. ker. területén lakó összes zsidókat adakozásra hívja föl. Ezen mozgalomnak köszönhető a következő nagyobb adományok izr. vallású polgártársaink részéről: *A debreczeni izr. hitközség képviselő testülete és Reichmann Ármin* hitközségi elnök egyenként 2000—2000 korona; *Baum Miksa* kereskedő 100 korona; *Löfkovics Arthur* ékszerkereskedő 1000 korona s az egyetemi könyvtár részére Jókai összes művei 200 frtos nemzeti díszkiadása; *dr. Kardos Samu* ügyvéd 100 korona; *Steinfeld Mihály* nagybirtokos és neje 3000 korona, de a mely összeget, mint hírlík, emelni szándékoznak; *Drucker Mór*, a debreczeni zsidó hitközség alelnöke, 400 korona. — Adakoztak továbbá *Lengyel Imre* nyug. törv.-széki bíró 2000 koronát, leánya *özv. Pápay Imréné* úrnő 200 koronát; *Thót Ferencz* nyug. tanár 100 koronát; *Szoboszló város* képviselő testülete 4000 koronát; *Igyártó Sándor*, debreczeni kir. törv.-széki elnök *Spitzer Gyula* b.-pesti lakosnak tanudijul utalványozott, de ez által jótékony czélra leendő fordítás végett az elnöknek személyes rendelkezésre bocsátott 22 forint 60 kr.-t az egyetem javára adományozta. — Eddig terjednek a tudomásunkra jött legújabb adományok. F. hó 11-ikén népes értekezlet tartatott a főiskolának egyetemmé fejlesztése ügyében városházunk nagy tanácstermében, mely értekezlet végrehajtó bizottságot küldött ki s kijelölte azon férfiakat, kik Debreczenben gyűjteni fognak a szóban forgó nagy czélra.

— **Lehet-é lelkésznek, mint műkedvelőnek színpadra lépni?** Ezt a kérdést intézi hozzánk egy vidéki lelkész úr levelében, melyből közöljük a következő részleteket: „Tudjuk, hogy kis városokban vagy községekben, hol színházak s így színészek is nincsenek, alakulnak itt-ott színműkedvelő társulatok, hogy fellépéseikkel szórakoztassák a munkálkodás után élvezni, gyönyörködni is vágyó közönséget, egyszersmind maguknak már a próbákra járással is szórakozást keressenek. B. kis városban is van mintegy 3 évtized óta ilyen műkedvelő társulat, mely a közönség mulattatására igen jó szolgálatot tesz. Egyik másik segédlelkész — mint a társadalmi életnek igen számot tevő tagja — egyszer-máskor szintén fellép, s mint a ki hivatásánál fogva lámpalázt nem kap, hozzá levén a szerepléshez szokva, teljes sikerrel tölti be szerepét. Ez teljesen jól van így. Ugyde, mint lelkészi

ember, mind a művelt intelligencia, mind a köznéprészéről különböző elbírálásban részesül. Vannak, a kik egészen helyeslik a föllépést, s nem tartják incompatibilisnek a lelkészi jelleggel, mások pedig azt mondják: „a pap ne legyen komédiás“ stb. Nézetem szerint a kik a színművészetet teljesen komédiának tartják, szólhatnak, beszélhetnek így. De hát, a mennyiben a színmű-irodalomnak fő czélja a társadalmi ferdeségek színrehozásával az erkölcsöket javítani azon visszasságok ostorozása által, s így a lelkészi állás tekintélye legkevésbé sincs megsértve azzal, hogy segédlelkész színpadra lép: részéről teljesen megengedhetőnek látom a szereplést, különösen ott s akkor, a hol s a mikor, mint hézagpótlóra, reá nagy szükség van, mikor a darab jó sikerülte jórészen tőle függ. Tisztelettel kérem fel azért t. szerkesztő urat, méltóztassék becses véleményét adni arra nézve: lehet-e lelkész jellegű egyénnek — mint műkedvelőnek — színpadra lépni? Én szerény nézetemet röviden megmondtam, de lehet, mások másként vélekednek a megítélésre hivatottabbak közül is: azért szükség tudnom mások nézetét, s épen a gyakorlati theologia tanárának mindenestre illetékes véleményét is.“ — Őszintén kimondom, hogy én is azokhoz csatlakozom, kik a lelkésznek, vagy bárkinek, a ki palástot hord vállán, nem engednek meg, hogy, bármilyen nagy szükség legyen is rá különben, mint műkedvelő is, valaha színpadra lépjen. Ha vannak, a mint hát vannak B.-n is, a kik a segédlelkész színpadi szereplését incompatibilisnek tartják lelkészi állásával, ez magában elég ok arra, hogy ne lépjen ő fel többé ama deszkákra, melyektől mi egyáltalában nem félünk, a mint hogy a nemes irányú darabokat sem tartjuk komédiának, de féltjük lelkészeink állásának komolyságát, s nem igen hiszszük el, hogy a ki öntudatosan, saját erejének igénybevételével úgy prédikálja a Krisztus evangéliomát, a mint az ő benne lélek és életé vált, — nem igen hiszszük el, hogy az súlyos önmegtagadás nélkül könnyedén tudjon mozogni egy nem az ő számára teremtett színpadi világban. De ha tud is, vigyázzon az idők jeleire. És a mostani idők nem olyanok, hogy tartanunk ne lehetne más felekezettelétek ítéletétől is. Avagy föllép-e olykor-olykor B.-n a róm. kath. káplán is?! Felolvasást tartanék színpadon teljes bátorsággal; de színdarabban nem játszánám, még ha tudnék is hozzá, mert félnék, hogy palástomat meg találná perzselni a színpadi lámpák tüze, pedig annak a palástnak sértetlennek, épek kell maradnia. Cs. L.

— **Szatmárról**, melynek ref. gymnasiuma kiegészítéséhez egyházunk gyülekezetei és egyes buzgó tagjai a közel mult évek során oly nemes áldozatkészséggel járultak, egy újabb szép alapítvány örvendetes híret veszszük. Nagyságos dr. Tisza István úr, országos képviselő s a szalontai egyházmegye egyik tanácsbírája, — mint különben szatmármegyei nagybirtokos is — 1000 frtnyi alapítványt tett e célra, melynek bejelentését, midőn az igazgató tanács tudomásul vette, s az alapgyűjtő bizottság elnökéhez megküldött összeget az alaphoz csatoltatni rendelte, kedves kötelességének ismerte hálás köszönetét fejezni ki a nemes alapító iránt; de készsággal nyitunk tért a hála nyilvánulásának lapunk hasábjain is az által, hogy e hírt a közvetlen érdekeltek óhajára regisztráljuk; sőt a köz egyház és a hazai közművelődés érdekeinek ezen hathatós támogatásáért mindnyájunk köszönetét fogadja a nemes alapító.

— **Protestáns új képes Naptár 1894-dik évre.** Szerkesztette legifj. Szász Károly. Ára 50 kr. Budapest, Franklin-társulat. Negyvenedik évfolyamban jelenik már meg ez a mi régi jó naptárunk, protestáns családainknak

e nélkülözhetetlenné vált hű barátja. Tartalma, mint mindig, gazdag és jól összeválogatott most is. Közli Szabó János békés-bánati esperes, Győri Elek ág. hitv. zsinati jegyző, néh. dr. Markusovszky Lajos, továbbá Szilassy Aladár, Vámosy Mihály arcképeiket, vonzó hangon irt életrajzaik kíséretében. Több költeményen, elbeszéléseken, leírásokon kívül van benne egy pompás cikk Londonban élő hazánkfiától, dr. Duka Tivadartól „Az angol protestánsok vallási életéről“ czim alatt. Protestáns egyházi és iskolai tisztai névtár s a vásárok jegyzéke zárja be e jó naptárt, melyet igen szívesen ajánlunk olvasóink figyelmébe.

— **Halálozás.** Szöke Béla, főiskolánkban a theol. akad. 3-ik éves szép reményű növendéke, e hó 15-én Ér-Mihályfalván 21 éves korában hosszas szenvedés után meghalt. Temetése 17-én volt, melyen Csiky Lajos theol. akad. tanár tartott imát. A temetésre a boldogultnak tanuló társai közül többen kimentek, s koszorút helyeztek a volt pályatárs koporsójára. Béke viraszson siri álma fölött a kiszenvedett ifjúnak. Az özvegy édes anyának sajnó fájdalmát enyhítse a vigasztalásnak Istene!

— **Mellékletek.** Lapunk jelen számához Kókai Lajos budapesti könyvkiadónak egy könyvjegyzéke van csatolva, mely valóban oly rendkívüli könyv-árleszállítást biztosít, melyet minden protestáns egyház-irodalmat szerető embernek két kézzel kell megragadnia. Ajánljuk e jegyzéket s általában Kókai Lajos protestáns irányú könyvkiadó cégét t. olvasóink figyelmébe, támogatásába. Mellékeljük még e számhoz Szabó Zsigmond helybeli jónévű fűszerkereskedő gazdag tartalmú árjegyzékét is, melyre szintén felhívjuk, főként olvasóink figyelmét.

TARTALOM-JEGYZÉK: Dr. Schlauch bibornok, váradai püspök memoranduma. Dr. Kovács Sándor. — Tárca: A keresztyén egyház élete a reformációtól a 17. század közepéig. Dr. Erdős József. — Tanügy: Dr. Bacsoni Lajos beszéde, az okt. 27-iki értekezleten. — A klérkális párt Belgiumban. Dr. Bartha Béla. — Különfélék. — Hirdetések.

Felelős szerkesztők és laptulajdonosok:

CSIKY LAJOS és Dr. BACZONI LAJOS.

Pályázat.

A máramaros-ugocsai ev. ref. egyházmegye kebelében lévő *halmii* egyház lelkészi állomására, melynek jövedelme: terményben, készpénzben, fa-illetőségben, földbirtokban és stólárékban: 690 frt és tisztességes lakás. Tehát ezen állomás III-ik osztályu.

A jövedelem fele az 1894-dik évben az özvegyet illeti. Az állomás 1894. Szent-György napja után lesz elfoglalandó. A megválasztott lelkész az ugocsamegyei ref. papi gyámintézetnek kötelezett tagja.

A pályázni kívánók kellően fölszerelt kérvényeiket december hó 1-ig nagyt. Csernák István esperes úrhoz Tamás-Váraljára (Ugocsa m.), u. p. Batarcs, terjeszszék be.

Kelt Debreczenben, 1893. nov. 9-én.

KISS ÁRON
püspök.